

земних мов, володіння навичками спілкування з читачами і бібліотечною технікою.

Головним же імпульсом для осмислення російськими бібліотекарями власної професії, її статусу в суспільстві було те, що наприкінці XIX ст. багато провідних бібліотекарів (Л.Б.Хавкіна, А.І.Калишевський, В.С.Гейнс, В.С.Боднарський та інші) отримали можливість познайомитися з організацією бібліотечної справи в Західній Європі і порівняти її з станом бібліотечної справи в Росії.

У Європі вже з середини XVIII ст. бібліотечною справою опікується держава і при визначенні бюджету країни враховується потреба населення у книзі.

У Європі ділові люди добре зрозуміли, що бібліотеки становлять соціальну силу, яка повинна вести країну шляхом прогресу. Тому на створення бібліотек виділялися мільйони /лише шотландець Корнегі заснував 1800 бібліотек, витративши на це понад 100 мільйонів власних коштів/.

У Європі вже в першій половині XVIII ст. були створені професійні об'єднання бібліотекарів, виходили сотні спеціальних періодичних видань, а особи, які бажали працювати в бібліотеках, мали можливість одержати спеціальну освіту. Ця Європа приголомшила здивованих російських бібліотекарів і змусила іншими очима подивитись на рівень бібліотечної справи в Росії.

Мабуть, таке потрясіння пережив і бібліотекар Харківського університету Костянтин Іванович Рубинський після ознайомлення у 1905 р. з роботою найбільших бібліотек Західної Європи. На той час Рубинський мав десятирічний досвід роботи помічником бібліотекаря, а згодом бібліотекарем бібліотеки Харківського університету. Прийшовши до бібліотеки в 1896 р., випускник історико-філологічного факультету розпочав вивчення історії вузу. В зв'язку з 100-літтям університету, яке саме наближалось, Рубинському було доручено описати історію фундаментальної бібліо-

Н.М.Березюк

К.І.РУБИНСЬКИЙ ПРО ПРОФЕСІЮ БІБЛІОТЕКАРЯ

Громадським визнанням професія бібліотекаря зобов'язана найосвіченішим і авторитетним ученим і громадським діячам, чиї імена є гордістю і славою вітчизняної науки.

Бібліотекарями працювали Феофан Прокопович і В.М.Татищев, А.Н.Оленін і В.С.Сопіков, І.А.Крилов, М.І.Лобачевський, М.О.Рубакін, Л.Б.Хавкіна, К.М.Дерунов і багато інших діячів вітчизняної науки і культури. Їх праці, висловлювання і практична діяльність на бібліотечній ниві сприяли піднесенню престижу бібліотекаря в громадській свідомості.

Наприкінці XVIII ст. сформувалися певні вимоги до бібліотекаря: освіченість, знання книги, бібліографії, іно-

теки як важливого науково-допоміжного закладу. Костянтин Іванович блискуче впорався з цим завданням, залишивши нащадкам історичний нарис "Библиотека Харьковского университета за 100 лет ее существования /1805-1905/".¹ Глибокий аналіз минулого бібліотеки допоміг йому розібратися в причинах, що заважали розвитку книгозбірні. На його думку, справа була в тому, що на бібліотечну справу дивилися як на таку, яку можна доручити будь-якій освіченій людині, тобто гальмувала розвиток бібліотеки нестача професійних бібліотекарів. І як позитивний факт можна відзначити те, що протягом сторіччя штат бібліотеки збільшився від 3 до 5 осіб.

У 1902 р. у зв'язку з завершенням будівництва нового приміщення бібліотеки університету Рубинський відвідує 25 найбільших бібліотек Москви, Петербурга, Варшави, Києва. Він ретельно вивчив досвід їх роботи і, насамперед, досвід переміщення фондів до нового книгозховища. Наслідком цієї поїздки став докладний звіт та проект розміщення фонду і організації роботи бібліотек в нових умовах. В основу проекту було покладено систему розстановки книжок у бібліотеках Московського і Варшавського університетів, а також Російського відділу бібліотеки імператорської Академії наук.

У 1905 р. К.І.Рубинський вивчає діяльність найбільших бібліотек Парижа, Відня, Берліна, Мюнхена, Цюриха, Женеви, Лозанни, Берна. Це відрядження дало багатий матеріал для узагальнення і підтвердило переконаність в правильності уявлення про причини, що заважають розвиткові бібліотеки, які з'явилися у Рубинського на початку роботи в бібліотеці.

¹ Рубинский К.И. Библиотека Харьковского университета за 100 лет ее существования (1805-1905).-Х.,1910.- 32 с.

Аналітичний розум історика, значний досвід педагогічної роботи, який дозволив вірно визначити місце бібліотеки як важливого просвітницького закладу краю, практичний досвід роботи в університетській бібліотеці, знання досвіду бібліотек Росії і Західної Європи стали тією основою, на якій сформувалися погляди Рубинського на бібліотекознавство як на науку, на бібліотечну справу як на самостійну спеціальність, на бібліотечну професію.

Квінтесенцією цих поглядів стала доповідь "Стан питання про бібліотечний персонал у Західній Європі і у нас", що була прочитана ним у бібліотечній комісії університету 19 березня 1906 р. У назві доповіді чітко накреслено проблему, яка його постійно хвилювала і проходила крізь усі наступні статті і доповіді, - бібліотечний персонал.

У Європі Рубинського вразив високий рівень вимог до бібліотекаря наукової бібліотеки. Навіть висота цензу характеризує погляд суспільства на значення наукових бібліотек. Так, в Австрії для роботи в науковій бібліотеці необхідно було вже тоді, у 1905 р., мати докторський диплом і не менше одного року бібліотечного стажу. В Німеччині до 70-х років XIX ст. вакантні посади в бібліотеках заміщувалися доцентами. У Великій Британії для зайняття посади в науковій бібліотеці необхідно було відпрацювати 2 роки волонтером у Королівській бібліотеці. У Франції і Бельгії вводився іспит з бібліотекознавства і бібліографії. І скрізь неодмінною умовою була наявність досвіду роботи. Зрозуміло, що там, де можливі такі вимоги, особи, які присвятили себе бібліотечній справі, повинні мати покликання до неї, любити її, прагнути до одержання професійних знань і досвіду.

Рубинський був переконаний, що персонал наукових бібліотек повинен складатися з людей освічених, добре володіючих мовами /сам Костянтин Іванович знав 9 мов/, таких, котрі досконало вивчили бібліотечну справу. Бібліотекаря

необхідна глибока підготовка з історії, а також інших історичних дисциплін. Матеріальне ж забезпечення його повинно мати таку градацію посад з урахуванням стажу роботи, яка існувала в Західній Європі.

Добре знаючи проблеми вітчизняного бібліотекознавства, розуміючи, що їх наукова розробка є справою не лише фахівців, але й представників науки і громадських діячів, Рубинський, не без вагань, за його власним зізнанням, виступає з публічною лекцією "Культурна роль бібліотеки і завдання бібліотекознавства".

Вперше за 100-річну історію Харківського університету 22 листопада 1909 р. у його актовому залі звучали палкі слова бібліотекаря, який порушив важливі теоретичні питання бібліотекознавства, науки, яка не була відома широкій громадськості. Рубинський проаналізував стан бібліотечної справи в Росії та за кордоном, наголосивши, що функціонування бібліотеки залежить від сили, яка вводить її у дію. А силою цією, на його думку, є персонал, тому питання про нього повинно бути предметом найсерйознішого вивчення в бібліотекознавстві. Основу бібліотечної професії Рубинський вбачав у єдності професійних і особистих якостей бібліотекаря. К.І.Рубинський майже 100 років тому передбачив виникнення бібліотечної професіології. Внесок його у розвиток цього напрямку бібліотекознавства є безперечним і заслуговує вивчення.

У лекції вперше порушене питання про створення кафедри бібліотекознавства в Харківському університеті. На думку Рубинського, бібліотеці потрібен не звичайний педагог, який має знання з однієї галузі науки, а педагог-енциклопедист, натхненний прагненням служіння справі просвітництва. Виховати такого працівника, вважав Рубинський, може лише університет.

Перебуваючи з часу заснування активним членом Товариства бібліотекознавства, Рубинський підтримував ідею

видання першого в Росії професійного журналу "Бібліотекар". У першому номері журналу, що був виданий коштом членів товариства, міститься його стаття "Причини неустройства наших академических библиотек". Аналізуючи стан справ у бібліотеці Харківського університету, а також в бібліотеках інших університетів Росії, Рубинський робить вельми образний і сумний висновок про їх еволюцію:

"Наши академические библиотеки провели свое детство и юность без всякого присмотра, между тем это было время основной организационной работы, которая должна была оказать влияние на всю их дальнейшую жизнь".¹

На академічні бібліотеки дивилися, як на книжкові склади, а на бібліотекаря, як на особу, якій довірене лише зберігання книг.

Проблема бібліотечного персоналу не була для Рубинського суто теоретичною. Протягом всієї його практичної діяльності вона перебувала в центрі уваги. Професіоналізм, досвід, любов до справи і наполегливість Рубинського здобули глибоку повагу до бібліотекаря з боку Ради університету, яка завдяки йому змінила ставлення до бібліотеки. У 1905 р. Рада виступає з клопотанням перед Міністерством про збільшення кількості штатних помічників бібліотекаря. Коли воно було відхилене, за поданням Рубинського Рада збільшила кількість службовців бібліотеки за рахунок спеціальних коштів. Поступово штат бібліотеки був збільшений до 17 одиниць, що позитивно позначилося на стані справ.

Великого значення надавав Рубинський розподілу обов'язків між службовцями, що забезпечувало, як він вважав, краще виконання ними роботи. В архіві бібліотеки збереглися документи: "Список служащих библиотеки с определени-

¹ Рубинский К.И. Причины неустройства наших академических библиотек // Библиотекарь.- 1910. - Т. I, Вып. 2.- С.15-16.

ем круга обов'язностей" /1905/ та доповідна записка до Ради університету з проектом правил для заміщення посад в бібліотеці і про конкурс на заміщення посад і вимоги до бібліотекаря /1910/. Рубинський запровадив конкурсне випробування для осіб, які бажали працювати в бібліотеці. На випробуванні пропонувалося:

- написати кілька карток для каталогів;
 - підготувати для опрацювання кілька періодичних видань зі складною структурою;
 - перекласти з іноземної мови абзац з книги;
 - визначити до якого розділу систематичного каталогу слід віднести запропоновану комісією книгу;
 - виправити неправильно написані іноземними мовами картки;
 - показати знання порядку ведення справ у бібліотеці.
- Конкурсні випробування проводилися в бібліотеці Харківського університету до 1917 року.

При К.І.Рубинському вперше до роботи в бібліотеці стали залучати жінок. Передбачав університетський бібліотекар, що ця професія стане жіночою!

У 1911 році Товариство бібліотекознавства доручає К.І.Рубинському виступити з доповіддю на Всеросійському з'їзді з бібліотечної справи. Доповідь К.І.Рубинського "Стан бібліотечної справи в Росії і інших державах" стала стрижнем, навколо якого будувалася робота з'їзду, його секцій. Намальована Рубинським картина стану європейського бібліотекознавства і зараз вражає. Можна лише уявити, яке враження вона справила на російських бібліотекарів. А вже на з'їзді були присутні 346 делегатів і 200 гостей. Україну представляли 29 делегатів, у т.ч. семеро з Харкова.

Нинішнім складачам бібліотечних законів, реформаторам бібліотечної справи корисно було б ознайомитися з доповіддю Рубинського про стан бібліотечної справи в Європі. Зокрема, про податок на утримання бібліотек Великої Бри-

танії, про те, що провінційними бібліотеками у Франції опікувалися місцеві Ради під головуванням мера, що в Німеччині утримання бібліотекарів наукових бібліотек у 1908 році дорівнювало утриманню викладачів, що книга в громадській бібліотеці Чикаго видається через 3-4 хвилини після подання вимоги, а в день бібліотека видає 10000 книг.

І на цьому фоні пристрасно, чесно і відверто говорить Рубинський про жалюгідне становище вітчизняних бібліотек. У країні немає органу, який би опікувався бібліотеками. Єдине, про що турбується держава, - цензурний нагляд за станом громадських бібліотек. У жахливих умовах перебувають народні бібліотеки в селі. 25% з них з 1902 р. не мали змоги придбати жодної книги, працювали в них не тільки вчителі, а й писарі або селяни.

З особливим занепокоєнням говорить Рубинський про долю академічних бібліотек Росії, називаючи їх головним книжковим багатством країни, підкреслюючи, що їх стан заважає розвитку освіти, науки і справі викладання.

Бібліотекар російської академічної бібліотеки в офіційних паперах іменувався чиновником і суспільство вважало, що цьому чиновнику не потрібно більше знань, ніж тим, яким доручене зберігання казенного майна. Рубинський вельми образно сформулював статус академічної бібліотеки: "Академические библиотеки - жизненный нерв учебных заведений и заслуживают того, чтобы насущные нужды их были удовлетворены, чтобы персонал их стоял на высоте своего призвания и был способен довести их механизм до возможного совершенства. Это будет достигнуто тогда, когда положение его будет приравнено к положению преподавателей, с которыми его соединяет одинаковое образование и служение одному и тому же делу".¹

¹ Рубинский К.И. Положение библиотечного дела в России и других государствах // Труды Первого Всероссийского съезда по библиотечному делу, состоявшегося в Санкт-Петербурге с 1 по 7 июня 1911 г.: В 2 ч. - СПб., 1912. Ч.2. - С.4.

Сказати так про роль бібліотеки учбового закладу могла тільки людина, яка на власному досвіді вивчала її проблеми, яка розуміла, наскільки від стану цих бібліотек, рівня підготовки її фахівців залежить рівень освіти і науки.

Інша доповідь Рубинського, прочитана ним на засіданні секції академічних бібліотек з'їзду "Бібліотечні місії в академічних бібліотеках", також розвиває тему бібліотекаря університетської бібліотеки. Рубинський вимагає обмеження повноважень бібліотечних комісій, завданням яких повинно бути не управління бібліотеками, а піклування про них, сприяння їх розвитку. Доповідь була підтримана учасниками з'їзду. В спеціальній резолюції було визнано, що гарантією правильного розвитку академічних бібліотек є самостійність бібліотечного персоналу, чітко окреслені функції бібліотечних комісій.

Під час підготовки I Всеросійського з'їзду з бібліотечної справи К.І.Рубинський взяв безпосередню участь в розробці проектів його документів, зокрема "Записки з питань про заходи, необхідні для покращання постановки бібліотечної справи в академічних бібліотеках". Проект був складений К.І.Рубинським і бібліотекарем С.-Петербурзького політехнічного інституту Є.І.Добржинським. Цей документ обумовлює самостійність бібліотечної професії, необхідність спеціальної підготовки бібліотечного персоналу. "Записка ..." передбачила створення кафедр бібліотекознавства і бібліографії при університетах С.-Петербурга і Харкова, сприяла започаткуванню читання бібліографії в університеті. Були розроблені питання стажування для вивчення досвіду роботи особами, які бажають працювати в бібліотеках, як це робиться на Заході. Передбачалося покращання матеріального стану службовців академічних бібліотек, участь завідуючих бібліотеками в засіданнях Рад з правом вирішального голосу при обговоренні питань, що стосуються

життя бібліотеки, а також допущення до всіх бібліотечних посад осіб обох статей.

За кожним пунктом проекту на з'їзді розгорнулись дискусії. Не всі положення "Записки ..." були прийняті з'їздом. Жваве обговорення викликав параграф щодо заснування кафедр бібліотекознавства і бібліографії в Петербурзькому і Харківському університетах. Значна частина присутніх на з'їзді віддала перевагу курсовій підготовці фахівців. Той факт, що з'їзд не підтримав положення "Записки ..." про університетську підготовку бібліотекарів, свідчить про те, що талановитий і далекоглядний бібліотекар К.І.Рубинський випередив свій час, вважаючи що саме цій формі належить майбутнє бібліотечної освіти.

Історичне значення Першого Всеросійського з'їзду з бібліотечної справи полягає в тому, що вперше в історії вітчизняного бібліотекознавства був чітко окреслений статус бібліотекаря, а професію визнано особливою, "вченою", такою, що вимагає спеціальної освіти. Саме з Першого Всеросійського з'їзду розпочато історію вітчизняної бібліотечної освіти. Внесок до неї бібліотекарів академічних бібліотек важко переоцінити. Можна уявити, що відчував тоді Рубинський, вся діяльність, всі зусилля якого були спрямовані на боротьбу за формування в громадській свідомості гідного ставлення до професії бібліотекаря.

Матеріали I Всеросійського з'їзду з бібліотечної справи вийшли окремим виданням, яке сучасники назвали "енциклопедією" бібліотекознавства.

Слід констатувати, що високої планки вимог, які пред'являлися до бібліотекаря академічних бібліотек майже століття тому, нам зараз досягти не вдалося.

Для університетських бібліотек, штати яких традиційно формуються з випускників вузів, найбільш оптимальною формою вирішення кадрової політики була б зараз післядипломна освіта. Великий досвід такої освіти мають західноєв-

ропейські країни.

Останньою публікацією Рубинського з теми, що розглядається, була стаття "Условия работы в научных библиотеках".¹ У ній опальний на той час бібліотекознавець благає нову владу звернути увагу на потреби наукових бібліотек і, насамперед, на жебрацьке утримання бібліотечних працівників, ледве достатнє для того, щоб самотня людина не вмерла від голоду. Праця друкарки, пише Рубинський, оплачується краще, ніж праця бібліотекаря.

І це написано у 20-ті роки! Роки піднесення бібліотечної справи, як захоплено сповіщали професійні журнали. І жодною скаргою радянських бібліотечних службовців на низьку зарплату! Здається, в цих словах К.І.Рубинського можна знайти відповідь на питання – чому авторитетного бібліотекознавця, який мав величезний досвід практичної роботи, не залучали до читання лекцій на бібліотечному факультеті Харківського інституту народної освіти, не друкували його статті, усунули від керівництва колишньою університетською бібліотекою, яка після ліквідації університету в 1923 р. у ході реформи вищої школи України, перейшла до ведення Наркомату освіти. Слова досвіченого бібліотекаря характеризують рівень керівництва Наркомату освіти діяльністю бібліотеки аж до 1933 р., коли університети в Україні були відновлені і бібліотеки стали їх невід'ємною складовою частиною.

Переведений на посаду старшого бібліотекаря прямий і безкомпромісний Рубинський не визнає нових лозунгів і нових вимог і тому опиняється в зоні замовчування.

Ще один аспект питання – це ставлення Рубинського як керівника університетської бібліотеки до колег. Рідкісна за своїми душевними якостями людина, що досконало володіла

знанням механізмів бібліотечної справи, Костянтин Іванович радів, коли бачив у колег любов до праці, відповідальне ставлення до справи.

Він з глибокою повагою говорить про технічний персонал, праця якого завжди інтенсивна і виснажлива, від якого вимагається велика точність, адже помилка може спричинити зникнення книги на довгий час, а робота оплачується дуже низько. В архіві Центральної наукової бібліотеки зберігаються складені Рубинським документи, в кожному пункті яких викладене піклування про бібліотекаря, зокрема про жінку-бібліотекаря, про їх здоров'я, працездатність, підвищення кваліфікації.

Костянтин Іванович любив свою професію, пишався бібліотекою, якій віддав 40 років життя.

В одній з своїх останніх неопублікованих статей він писав про те, що йому заздрили люди, коли дізнавалися, що він є бібліотекарем університетської бібліотеки, що будь-яка книжка з будь-якої галузі йому доступна. Рубинський також говорив про покликання. На його думку, не можна працювати в науковій бібліотеці і не прагнути до всебічної освіти.

Ці слова видатного вітчизняного бібліотекознавця, фундатора української школи бібліотекознавства, нашого земляка, звучать як заповіт для тих, хто зараз працює в наукових бібліотеках і працюватиме в ХХІ столітті.

¹ Рубинский К.И. Условия работы в научных библиотеках // Науч. работник.- 1926.- № 2.- С.61-69.